Teknikhistoria som forskningsområde

A propos en ny nationalkommitté

Av Sven Rydberg

Det har bildats en svensk nationalkommitté för teknikhistoria. Som faddrar står både Vetenskapsakademien och Ingenjörsvetenskapsakademien. Ledamöterna i kommittén är – utom representanter för de båda stiftande akademierna – företrädare för landets universitet och tekniska högskolor samt Tekniska museet. Ungefär hälften av medlemmarna har teknisk bakgrund, den andra hälften humanistisk eller samhällsvetenskaplig. Nästan alla de senare är verksamma som idé- och lärdomshistoriker.

Kommitténs syfte är enligt stadgarna att "främja utbildning och forskning" inom ämnesområdet.

Det finns för närvarande ett tjugotal svenska nationalkommittéer. De svarar för vetenskapligt samarbete över gränserna inom ramen för internationella unioner. Främst representerar de olika naturvetenskapliga och tekniska ämnen, men det finns också en union för idé- och lärdomshistoria. Det är till den som den nytillkomna kommittén ansluter sig.

Sverige är ett land som är rikt välsignat med organisationer. Mot den bakgrunden kan det finnas skäl att fråga om denna nya sammanslutning verkligen fyller ett behov och vad den i så fall kan tänkas uträtta.

Bakgrund

Först kan konstateras att vetenskapshistorien, av vilken ju teknikhistoria är en del, är en rätt gammal företeelse i vårt land. En tidig företrädare var professorn i Uppsala Johannes Schefferus vars Suecia literata utkom 1680. Det är en initierad och uttömmande redovisning av svensk vetenskaplig litteratur från äldsta tider.

Under 1700-talet fick han efterföljare i bland andra Erik Benzelius, Sven Lagerbring och A A Stiernman. Det ämne de odlade kallades historia litteraria dvs den lärda litteraturens historia. Lärdomshistorien har alltså äldre anor än det vi idag kallar litteraturhistoria, som fick utövare först under andra hälften av 1700-talet och en professur 1835 – den kallades estetik och modern vitterhet – med Atterbom som förste innehavare. Sen dess har åtskilliga sorters historia fått egna lärostolar. Ett sent men vitalt tillskott var ekonomisk historia som fick en första officiell företrädare i Eli Heckscher, innehavare av en personlig professur i ämnet vid Stockholms Handelshögskola från 1929.

Några få år senare – 1932 – återföddes historia litteraria vid Uppsala universitet som självständig disciplin under benämningen idé- och lärdomshistoria. Den förste innehavaren av professuren, Johan Nordström, följde i många stycken de äldre föregångarna. Han hade en förkärlek för

vår stormaktstid och rörde sig ogärna längre fram i tiden än till franska revolutionen. Ämnet förblev rätt länge tämligen exklusivt, men under de senaste 15 åren har ett flertal lärostolar upprättats. Dess framgång är säkert till stor del att tillskriva det anseende och den auktoritet som Johan Nordströms efterträdare Sten Lindroth åtnjöt.

Även om Lindroth redan tidigt i sin karriär skrev sitt stora verk om gruvbrytning och kopparhantering vid Falu gruva, vilket fortfarande är det mest betydande teknikhistoriska arbete som utkommit i vårt land, är det dock först på senare år som lärdomshistoriker mera målmedvetet inriktat sig också på teknikhistoriska frågeställningar. Idag har t ex även teknikens roll från tiden för det industriella genombrottet och fram till 1920-talet visat sig falla inom ramen för ämnet.

För ekonomiska historiker har det legat i sakens natur att forskarna måst ta ställning till teknologiens roll i samhällsutvecklingen. Detta växelspel har också blivit föremål för flera omfattande projekt och arbeten.

Vad som hittills saknats i Sverige är en organiserad form för historisk forskning som behandlar teknikens utveckling sedd från dess egna förutsättningar. Därmed menas inte bara en berättelse om maskiner, fabriker och produktionssystem. Det är också fråga om människor, material och arbetsorganisation.

För Dædalus läsare är det välbekant att även denna mera renodlade form av teknikhistoria har flera framstående utövare i vårt land. Lika välbekant är att teknikhistoria som akademisk disciplin fortfarande saknar den status som tillkommer minst ett tiotal andra slags historia.

Teknikens roll

Samhällets organisation och utveckling har i alla tider till väsentligt grad bestämts av tillgänglig teknik. Idag är teknologien med sin styrka och sina svagheter på ett för alla uppenbart sätt den bestämmande faktorn i många av mänsklighetens stora ödesfrågor. Till exempel de som gäller miljön, energiförsörjningen, informations- och kommunikationssystem. Samtidigt som teknikens centrala roll blivit alltmera påtaglig har attityden till dess effekter förändrats. Länge var förbättrad teknik betraktad som en självklar välsignelse. Tack vare den skulle alla få det bättre och alla skulle bli lyckligare. Tron på en ständigt alltmera ljusnande framtid fotad på framsteg i fredlig samverkan fick ett typiskt uttryck i instiftandet av de fem nobelprisen 1901.

Det var först mot mitten av 1950-talet man började fråga om det verkligen var sant att tekniken aldrig kunde leda fel och att dess möjligheter att förbättra människornas materiella villkor var obegränsade. Sedan dess har tvivlet snabbt vuxit. Idag uppfattas tekniken av många närmast som en destruktiv kraft, som hotar vår miljö, vår föda, våra vatten och över huvud taget vårt traditionella sätt att leva.

Samtidigt gör de som förordar en förenklad livsstil åtskilliga förbehåll. Få av dem som bara vill ha biodynamisk föda eller opponerar mot kärnkraft skulle vägra att ta emot en livsräddande medicin eller avstå från att i ett nödläge föras till sjukhus i en snabb ambulans. Kanske är de inte heller beredda att avstå från telefon och elljus.

Hur man skall kunna begära avancerad teknik av denna art utan att också acceptera den teknik som är dess förutsättning förblir oklart. Det

ligger nära till hands att våga slutsatsen att boten mot tvivelaktig teknik ligger i en vidareutveckling mot allt bättre, effektivare, miljövänligare metoder och maskiner. Det i detta sammanhang relevanta är emellertid något annat, nämligen det faktum att tekniken inte bara är en centralt drivande kraft utan att dess roll och framtoning blivit alltmera kontroversiell. Allt detta är starka argument för ett intensifierat studium av teknikens historia. Det är först sedan man fått perspektiv på teknikens utveckling som man på ett meningsfullt sätt kan diskutera dess funktion i nuläget och det framtida, möjliga förloppet. Ett på en gång lärorikt och skräckinjagande exempel på hur perspektivlöshet kan föra vilse är den svenska energidebatten.

Nationalkommittén (SNT)

SNT har en föregångare i IVA:s teknikhistoriska råd som verkade under åren 1968 till 1980. Rådet antog i början av sin verksamhet ett program som innebar att man bl a ville främja forskning, upprätta förteckning över relevanta institutioner, söka skaffa bidrag till insamling, arkivering och bearbetning av teknikhistoriskt material och allmänt höja intresset för ämnet. SNT:s verksamhet lär väl i stort komma att följa liknande linjer. Man har emellertid inte formulerat ett generellt program utan avser att – åtminstone till en början – arbeta med ett antal begränsade projekt.

Vad man i första hand konstaterat är, att historisk forskning med mer eller mindre markant inslag av teknikhistoria bedrivs av flera olika grupper och personer med varierande utbildning och intresseinriktning. Ofta sker det utan klar kunskap om vad som pågår på andra håll inom samma fält. Det är svårt att få en överblick. Kommittén har därför sett som en angelägen uppgift att vidta åtgärder för att skapa ökad kännedom om den verksamhet som pågår på olika håll och därmed förbättra möjligheter till kontakt och samverkan. Detta kan ske genom att anordna konferenser och symposier men också t ex genom att ge ut en resonerande förteckning över pågående projekt.

I förlängningen kan ligga åtgärder för att stödja initiativ som bedöms särskilt angelägna därför att de representerar högt kvalificerade insatser eller beräknas bli av stort allmänt intresse. – Den svenska teknikens historia är ännu så länge till stora delar oskriven. Situationen aktualiserar en rad frågor av typen: Vad har hittills gjorts av bestående värde? Var finns de stora luckorna? Hur skulle de kunna fyllas? – Till slut gäller frågan om tiden är inne att söka åstadkomma en sammanfattande skildring av den tekniska utvecklingen i landet. Härtill kommer en rad detaljfrågor som kan ha stor betydelse för forskning i ämnet. Dit hör problem i samband med bevarandet och tillgängliggörandet av företagsarkiv liksom också industriminnesvården.

Omfattningen av verksamheten i de nämnda liksom i andra sammanhang kommer i hög grad att bestämmas av vilka ekonomiska resurser kommittén kan komma att disponera för olika ändamål. En central uppgift blir att bidra till att undervisningen i teknikhistoria byggs ut, främst genom att ämnet äntligen erhåller status som en akademisk disciplin i nivå med t ex ekonomisk historia. I själva verket är det, med tanke på de förhållanden som tidigare här skisserats, anmärkningsvärt att så inte skett för länge sedan.